

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
ZESPÓŁ REALIZACJI
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17
INTERNET: <http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/170/99

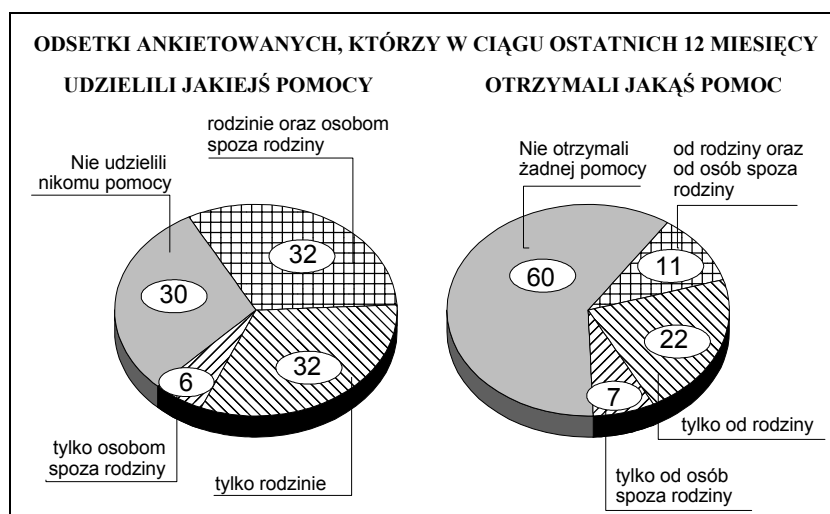
CZY GROZI NAM SAMOTNOŚĆ W TŁUMIE?

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LISTOPAD '99

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- ◆ Większość ankietowanych (63%) ma poczucie, że po przełomowym roku '89 pogorszyły się ich relacje z innymi ludźmi. Fakt ten najczęściej wiążą z brakiem czasu (40%), większym niż kiedyś zaabsorbowaniem pracą (31%), pogonią za pieniędzmi (25%), a także z niekorzystnymi zmianami w postawach i osobowości Polaków - z pogorszeniem się naszego stosunku do drugiego człowieka (35%).
- ◆ Przeciętny, dorosły Polak do grona swoich bliskich znajomych lub przyjaciół zalicza średnio osiem osób. Większość badanych (60%) zadeklarowała co najmniej pięć osób im bliskich, a ponad jedna czwarta (27%) - dwie do czterech, 2% ankietowanych ma tylko jedną taką osobę, a 4% przyznaje, że nie ma żadnego przyjaciela.
- ◆ Prawie co szósty Polak (16%) twierdzi, że nie ma nikogo, kto w razie potrzeby udzieliłby mu rady, porozmawiał o jego kłopotach. Osoby potrzebujące wsparcia psychicznego zazwyczaj znajdują je w najbliższej rodzinie (91%) oraz u przyjaciół, sympatii lub kolegów (33%), znacznie rzadziej mogą liczyć na dalszą rodzinę (17%), sąsiadów (7%), a sporadycznie - na księdza lub lekarza.
- ◆ Co siódmy respondent (14%) przyznaje, że w trudnej sytuacji życiowej jest zawsze sam ze wszystkimi swoimi problemami. Co dziesiąty badany (10%) ma szansę na uzyskanie pomocy od jednej osoby, jedna piąta (21%) - od co najmniej pięciu, prawie połowa zaś (45%) - od dwóch do czterech osób.

Na podstawie wyników sondażu¹ podjęliśmy próbę opisu fragmentu trudno uchwytej sfery stosunków między ludźmi. Interesowało nas, czy Polacy osobiście odczuwają, że po przełomowym roku '89 zaszły jakieś zmiany w ich relacjach z innymi ludźmi. Próbowaliśmy również się dowiedzieć, jakie oparcie społeczne mają badani - czy są w ich życiu ludzie, których mogą zaliczyć do grona swoich przyjaciół, czy będąc w potrzebie mają do kogo zwrócić się o radę, a także czy mogą liczyć na czyjąś konkretną pomoc w trudnej sytuacji życiowej. Pytaliśmy też o doświadczenia w tej dziedzinie - czy w ostatnich dwunastu miesiącach ankietowany lub ktoś z jego gospodarstwa domowego udzielił bezinteresownej, nieodpłatnej pomocy rodzinie, krewnym lub osobom spoza tego kręgu, a także czy korzystał z czyjegoś wsparcia.

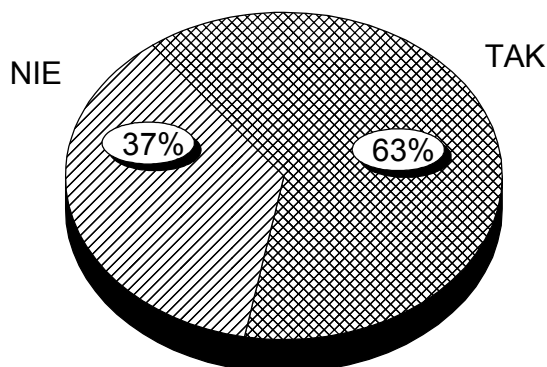
CO SIĘ STAŁO Z NAMI PO ROKU '89?

Potoczna obserwacja życia codziennego skłania do refleksji, że systemowe przemiany zapoczątkowane na przełomie lat dziewięćdziesiątych niekorzystnie odbijają się na stosunkach między ludźmi. Ankietowani zapytani wprost o swoje doświadczenia w tej dziedzinie w większości twierdzą, że osobiście odczuwają pogorszenie się relacji z innymi ludźmi. Wprawdzie niemal dwie piąte Polaków nie zgłasza tego typu problemów, jednak stanowią oni mniejszość prawie we wszystkich grupach społecznych².

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (111), 4-10 sierpnia '99, reprezentatywna próba losowo-adresowa dorosłej ludności Polski (N=1030).

² Wyjątek stanowią uczniowie i studenci oraz ludzie w wieku powyżej 65 lat, u których równoważą się oba poglądy na zmiany w stosunkach międzyludzkich (p. tab. aneksowa 1).

RYS. 1. WIELE SIĘ OSTATNIO MÓWI O TYM, ŻE PO ROKU 1989 LUDZIE W POLSCE MAJĄ DLA SIEBIE MNIEJ CZASU, STALI SIĘ BARDZIEJ INTERESOWNI, SKUPIENI NA WŁASNYCH SPRAWACH ITP. CZY PAN(I) OSOBIŚCIE ODCZUŁ(A) TEGO TYPU ZMIANY CZY TEŻ NIE?

Badanych, którzy odczuwają niekorzystne zmiany w stosunkach międzyludzkich, zapytaliśmy, na czym one konkretnie polegają (było to pytanie otwarte, badani sami formułowali odpowiedzi, bez naszych sugestii).

Tabela 1

Proszę powiedzieć, co konkretnie zmieniło się w Pana(i) kontaktach z innymi ludźmi?	Ankietowani odczuwający negatywne zmiany (N=641)	Ogół ankietowanych (N=1030)
	w procentach	
Brak czasu dla innych - na kontakty z rodziną, przyjaciółmi, znajomymi, sąsiadami, w związku z tym osłabienie lub zanik życia towarzyskiego, kontaktów rodzinnych, więzi przyjaźni, zaabsorbowanie własnymi sprawami	40	25
Zmiana stosunku do ludzi - wzrost obojętności, znieczulicy, egoizm, brak bezinteresowności, brak wzajemnej pomocy, brak życzliwości, otwartości, szczerości w kontaktach z innymi, zamykanie się w sobie, niechęć do kontaktów, zawiść, zazdrość, skłonność do kłótni	35	22
Zapracowanie , zaabsorbowanie życiem zawodowym, lęk przed utratą pracy	31	20
Pogoń za pieniędzmi spowodowana materializmem, zachłannością, rywalizacją, a także wzrostem kosztów utrzymania, wydatków	25	16
Zła sytuacja finansowa , zubożenie, niepewność jutra, brak pracy	11	7
Inne , np. zmiana sytuacji życiowej (śmierć, rozwód, starość), zaabsorbowanie telewizją	5	3
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wymienić więcej niż jeden przejaw zmian.		

Jednym z najczęściej wymienianych przejawów pogorszenia się naszych relacji z ludźmi jest brak czasu na kontakty zarówno z rodziną, jak i przyjaciółmi, kolegami czy sąsiadami i w związku z tym osłabienie wszelkich więzi. Badani wskazują też na większe niż dawniej zaabsorbowanie życiem zawodowym, zapracowanie, lęk przed utratą zatrudnienia. Zdaniem części z nich, na stosunkach międzyludzkich zaważyło także silniejsze niż dawniej nastawienie na zarabianie pieniędzy. Znacznie mniej osób podkreśla natomiast, że przyczyną pogorszenia się ich kontaktów z innymi jest zła sytuacja finansowa, zubożenie czy brak pracy. Ciekawe, że mówiąc o symptomatycznej dla dzisiejszych czasów pogoni za pieniędzmi ankietowani znacznie rzadziej doszukują się jej przyczyn we wzroście kosztów utrzymania, niż w „postępującym zmaterializowaniu, rywalizacji i zachłanności ludzi”. Trzeba bowiem wyraźnie podkreślić, że właśnie niekorzystne zmiany w postawach i osobowości Polaków to jeden z najczęściej wymienianych przejawów pogorszenia się stosunków międzyludzkich. Druga co do wielkości grupa ankietowanych obserwuje w kontaktach z innymi „wzrost obojętności, znieczulicy, egoizm, brak bezinteresowności” itp. Z wypowiedzi badanych nie możemy wywnioskować, czy w tak krytycznym świetle postrzegają tylko bliźnich czy też siebie samych. Ważne jest jednak to, że jako społeczeństwo mamy świadomość, iż w ostatniej dekadzie zmieniło się w nas coś bardzo istotnego - pogorszył się nasz stosunek do drugiego człowieka.

Kolejne pytania zadane ankietowanym miały na celu sprawdzenie, jak poczucie negatywnych zmian w dziedzinie stosunków interpersonalnych przekłada się na siłę więzi z innymi, na konkretne relacje z rodziną, przyjaciółmi, znajomymi³. Interesowało nas, jakie oparcie społeczne mają ankietowani - czy mają przyjaciół, jak liczna jest grupa osób samotnych, które nie mają do kogo zwrócić się o radę ani nie mogą liczyć na konkretną pomoc w trudnej sytuacji życiowej.

³ Ważny aspekt tego zagadnienia omówiono w komunikacie CBOS „W rodzinnym kręgu”, październik '99 (oprac. M. Falkowska).

NA KOGO MOŻEMY LICZYĆ W ŻYCIU?

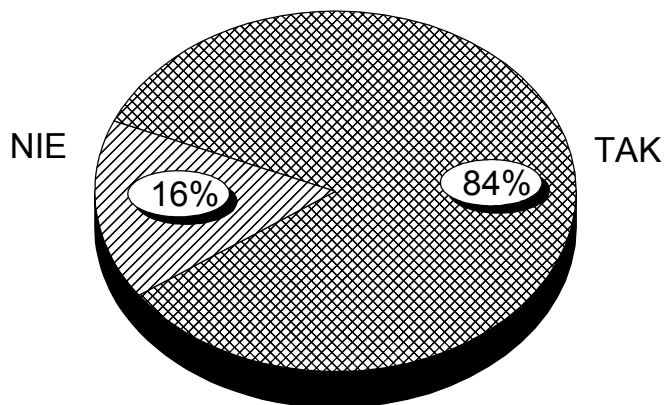
Przeciętny, dorosły Polak nie wydaje się osamotniony - do grona swoich bliskich znajomych lub przyjaciół zalicza bowiem średnio osiem osób. Większość ankietowanych (60%) doliczyła się co najmniej pięciu osób im bliskich, ponad jedna czwarta (27%) - dwóch do czterech, a 2% badanych ma tylko jedną taką osobę. O jakości oparcia społecznego nie świadczy jednak liczba przyjaciół - niekiedy jedna bliska osoba zapewnia większe poczucie bezpieczeństwa niż duże ich grono. Na szczególną uwagę zasługują natomiast badani, którzy deklarują, że nie mają żadnego bliskiego znajomego lub przyjaciela. W takiej sytuacji znajduje się wprawdzie niewiele osób (4%), ale z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że są one osamotnione⁴.

		CBOS
Ile osób zaliczył(a)by Pan(i) do grona swoich bliskich znajomych, przyjaciół?		
Średnia 8 osób		
Nikogo		4%
Jedną osobę		2%
Dwie osoby		9%
Trzy lub cztery osoby		18%
Pięć do dziesięciu osób		45%
Więcej niż dziesięć osób		15%
Trudno powiedzieć		7%

Nasuwa się pytanie, czy posiadanie bliskich znajomych, przyjaciół gwarantuje, że w razie potrzeby znajdzie się ktoś, kto zapewni wsparcie psychiczne. Okazuje się, że niezupełnie tak jest. Mimo iż tylko 4% ankietowanych deklaruje swoje osamotnienie, prawie co szósty (16%) przyznaje, że nie ma z kim porozmawiać o swoich problemach osobistych, nie ma do kogo zwrócić się z prośbą o radę.

⁴ Więzy przyjaźni w rodzinie opisano w komunikacie CBOS „W rodzinnym kręgu”, cyt. wyd.

RYS. 2. KAŻDY CZŁOWIEK MA CZASEM PROBLEMY OSOBISTE. KAŻDY TEŻ POTRZEBUJE CZASEM ZWIERZYĆ SIĘ, POPROSIĆ O RADĘ. CZY JEST TAKA OSOBA, Z KTÓRĄ MOŻE PAN(I) POROZMAWIAĆ O WSZYSTKICH SWOICH KŁOPOTACH, PROBLEMACH?

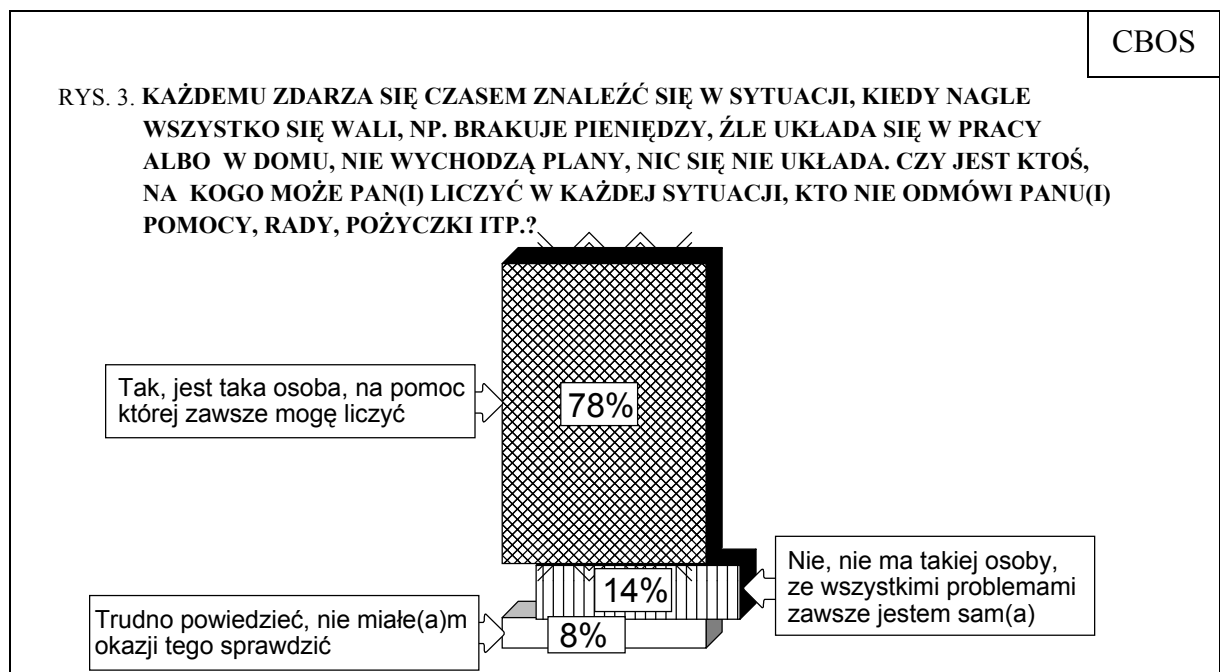
Brak w swoim środowisku człowieka, który zapewniłby w razie potrzeby wsparcie psychiczne, częściej deklarują mężczyźni (20%) niż kobiety (13%). Przede wszystkim jednak problem ten dotyczy osób najsłabszych społecznie - w wieku powyżej 65 roku życia (23%), emerytów i rencistów, badanych z wykształceniem podstawowym (22%), żyjących w złych warunkach materialnych, zamieszkałych na wsi, rolników (po 20%), a także bezrobotnych (21%).

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że zdecydowana większość ankietowanych ma komu zwierzyć się ze swoich problemów osobistych, ma do kogo zwrócić się o radę. Do osób zapewniających tego typu oparcie psychiczne należą przede wszystkim członkowie najbliższej rodziny - współmałżonek, rodzice, rodzeństwo lub dzieci (91%). Co trzeci ankietowany znajduje taką osobę w gronie przyjaciół, sympatii, kolegów, a co szósty - wśród nieco dalszej rodziny, do której można zaliczyć rodzeństwo współmałżonka czy teściów. Ten typ więzi znacznie rzadziej łączy badanych z sąsiadami i zupełnie sporadycznie z księdzem lub lekarzem.

Tabela 2

Kto to jest? Proszę wymienić trzy najważniejsze osoby.	Ankietowani, którzy mają oparcie psychiczne (N=860)	Ogół ankietowanych (N=1030)
	w procentach	
Przedstawiciele najbliższej rodziny (współmałżonek, rodzice, rodzeństwo, dzieci)	91	76
Przyjaciele, sympatie, koledzy	33	28
Przedstawiciele dalszej rodziny (rodzeństwo współmałżonka, teściowie i in.)	17	14
Sąsiedzi	7	6
Ksiądz	3	2
Lekarz	2	1
Ktoś inny	3	2
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wymienić trzy osoby.		

W kolejnym pytaniu opisaliśmy trudną sytuację życiową - kiedy człowiekowi nic się nie udaje, np. brakuje pieniędzy, źle układa się w pracy albo w domu, nie wychodzą plany - i zapytaliśmy ankietowanych, czy w takich właśnie okolicznościach mogą liczyć na czyjąś konkretną pomoc. W tym wypadku wyraźnie chodziło nam o coś więcej niż tylko o wsparcie psychiczne. Okazuje się, że zdecydowana większość badanych ma co najmniej jedną taką osobę, na którą zawsze może liczyć. Co siódmy respondent przyznaje się jednak do tego, że ze wszystkimi swoimi problemami zawsze jest sam.

Przeciętny, dorosły Polak nie wydaje się osamotniony, gdyż do grona swoich bliskich znajomych lub przyjaciół zalicza średnio osiem osób. Jednak zapytany, na pomoc ilu osób może liczyć w trudnej sytuacji życiowej, wymienia średnio tylko trzy osoby. Ogólnie, według deklaracji ankietowanych, prawie połowa z nich (45%) ma szanse uzyskania pomocy u dwóch do czterech osób, jedna piąta (21%) - od co najmniej pięciu osób, co dziesiąty badany ma natomiast tylko jednego człowieka, na którego, jak twierdzi, zawsze może liczyć.

		CBOS
Na pomoc ilu osób może lub mógł(a)by Pan(i) liczyć, gdyby zaistniała taka (opisana w poprzednim pytaniu) sytuacja?		
		N=1030
Średnia 3 osoby		
Na nikogo nie mogę liczyć		14%
Mogę liczyć na pomoc jednej osoby		10%
Dwóch osób		20%
Trzech lub czterech osób		25%
Pięciu do dziesięciu osób		19%
Powyżej dziesięciu osób		2%
Trudno powiedzieć		10%

Na uwagę zasługuje jednak przede wszystkim grupa ankietowanych przyznających wprost, że zawsze pozostają sami ze swoimi problemami, nie mają wsparcia u nikogo (14%), a także tych, którzy z różnych względów (m.in. dlatego, że nie mieli okazji, by sprawdzić) nie mają pewności, czy jest taki człowiek, na pomoc którego mogliby liczyć w trudnej sytuacji życiowej (8%). Możemy więc uznać, że ponad jedna piąta dorosłych Polaków żyje obecnie z poczuciem braku oparcia społecznego lub niepewności (22%). Liczba osób znajdujących się w takiej sytuacji psychospołecznej wyraźnie wiąże się z położeniem społecznym ankietowanych, przede wszystkim z poziomem wykształcenia i pozycją społeczno-zawodową, a także z wysokością dochodów przypadających na osobę w rodzinie i oceną własnych warunków materialnych. Zależy też od wielkości miejsca zamieszkania badanych.

Tabela 3

Położenie społeczno-ekonomiczne	Każdemu zdarza się czasem znaleźć się w sytuacji, kiedy nagle wszystko się wali, np. brakuje pieniędzy, źle układa się w pracy albo w domu, nie wychodzą plany, nic się nie układa. Czy jest ktoś, na kogo może Pan(i) liczyć w każdej sytuacji, kto nie odmówi Panu(i) pomocy, rady, pożyczki itp.?	
	Tak, jest taka osoba, na pomoc której zawsze mogę liczyć	Nie, nie ma takiej osoby, ze wszystkimi problemami zawsze jestem sam(a) lub Trudno powiedzieć, nie miałem(a)m okazji tego sprawdzić
	w procentach	
Ogółem	78	22
Wykształcenie		
Podstawowe	69	31
Zasadnicze zawodowe	77	22
Średnie	82	18
Wyższe	89	11
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)		
Kadra kierownicza i inteligencja	92	8
Pracownicy umysłowi niższego szczebla	83	17
Pracownicy fizyczno-umysłowi	84	16
Robotnicy wykwalifikowani	73	26
Robotnicy niewykwalifikowani	76	25
Rolnicy	66	34
Dochody na jedną osobę w rodzinie		
Do 275 zł	69	31
276 - 399	81	19
400 - 549	79	21
550 - 799	79	21
Powyżej 799 zł	85	15
Ocena własnych warunków materialnych		
Złe	70	30
Średnie	78	22
Dobre	87	13

Ogólnie można uznać, że im gorsze położenie społeczno-ekonomiczne i mniejsze miejsce zamieszkania, tym więcej osób deklaruje brak oparcia społecznego lub niepewność w tej dziedzinie. Dotyczy to również częściej bezrobotnych, osób będących trwale w złym stanie zdrowia (reńciści), w starszym wieku, a także - co może być zaskoczeniem - mężczyzn. Do szczególnie zagrożonych należą przedstawiciele grup najslabszych społecznie - rolnicy (34%), mieszkańcy wsi (30%), ankietowani z wykształceniem podstawowym, osiągający najniższe dochody *per capita* w rodzinie (po 31%), źle oceniający swoje warunki materialne (30%), osoby w wieku powyżej 55 lat (29%), reńciści (31%) i bezrobotni (27%). Trzeba jednak przyznać, że również wśród robotników mających zatrudnienie jedna czwarta deklaruje brak oparcia społecznego lub niepewność w tym względzie. Zasięg tego zjawiska zaskakuje, szczególnie w odniesieniu do środowisk wiejskich, gdzie tradycyjnie więzi społeczne są silniejsze i mogłoby się wydawać, że łatwiej uzyskać wsparcie w potrzebie. Okazuje się jednak, że zjawisku starzenia się i pauperyzacji ludności wiejskiej towarzyszy również pogorszenie się stosunków międzyludzkich.

Nie można jednak zapominać, że chociaż sytuacja w poszczególnych grupach społecznych jest bardzo zróżnicowana, w każdej z nich zdecydowanie dominują ludzie, którzy mają poczucie, że w razie potrzeby mogą liczyć na pomoc drugiego człowieka. Przeświadczenie takie jest niemal powszechne wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji (92%) oraz uczniów i studentów (93%).

O sile więzi łączącej ludzi i zapewniającej im poczucie bezpieczeństwa niewątpliwie najlepiej świadczy gotowość niesienia pomocy potrzebującym, a szczególnie - konkretne czyny w tej dziedzinie. Szukaliśmy więc odpowiedzi na pytanie, czy w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy ankietowany lub ktoś z jego gospodarstwa domowego udzielił bezinteresownej, nieodpłatnej pomocy rodzinie, krewnym lub osobom spoza tego kręgu, a także czy korzystał z czyjegoś wsparcia.

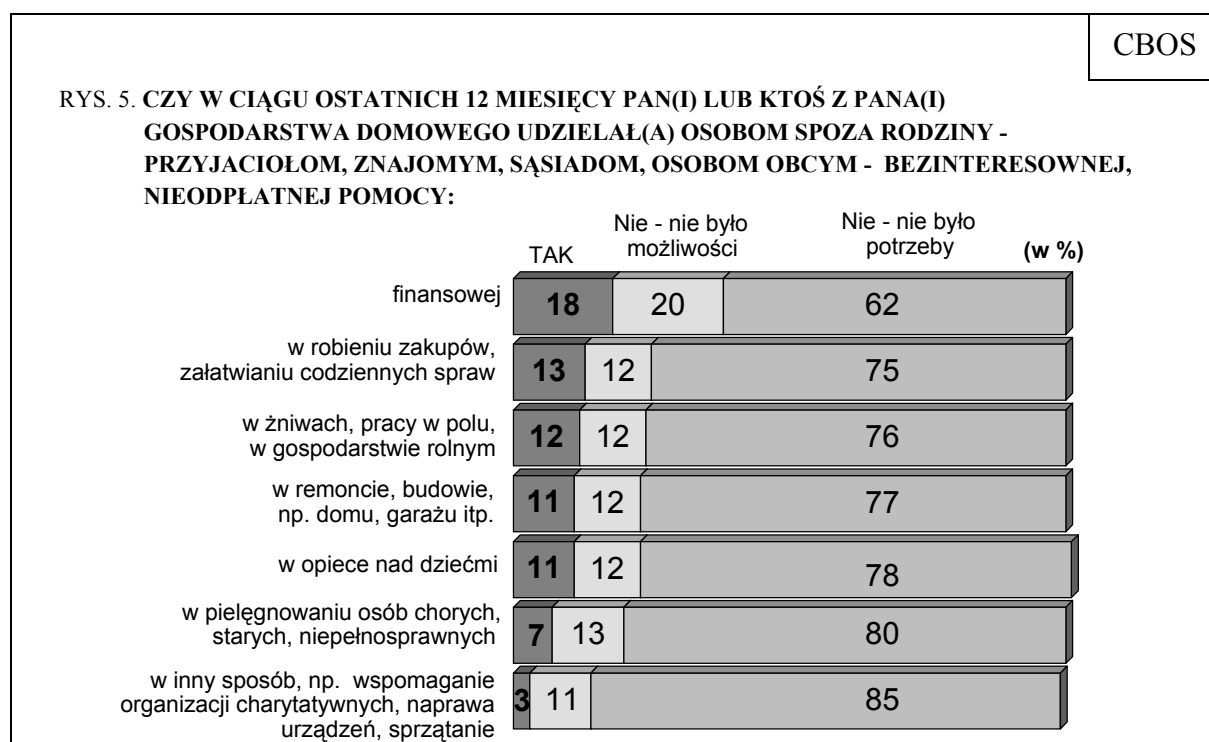
JAK POMAGAMY INNYM?

W ciągu ostatniego roku ankietowani najczęściej udzielali innym ludziom wsparcia finansowego - co trzeci pomagał w ten sposób rodzinie lub krewnym, prawie co piąty - przyjaciołom, znajomym lub osobom obcym. Co piąty badany przyznaje jednak, że z różnych względów nie był w stanie udzielić pieniężnej pomocy rodzinie lub komuś spoza niej, mimo że istniała taka potrzeba.

Poza pomocą finansową ankietowani niemal równie często wspierali rodzinę lub krewnych w opiece nad dziećmi. Pomagali też w załatwianiu zakupów i innych codziennych spraw. Co czwarty respondent miał swój udział w przeprowadzanym przez rodzinę remoncie lub w budowie domu, co piąty uczestniczył w żniwach lub innych pracach rolnych. Jedna szóstka badanych pomagała w pielęgnowaniu osób chorych, starych, niepełnosprawnych; potrzeby w tej dziedzinie były jednak znacznie większe - co siódmy respondent przyznaje, że nie był w stanie udzielić wsparcia rodzinie w tej trudnej sprawie.

			CBOS	
RYS. 4. CZY W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY PAN(I) LUB KTOŚ Z PANA(I) GOSPODARSTWA DOMOWEGO UDZIELAŁ(A) SWOJEJ RODZINIE, KREWNYM BEZINTERESOWNEJ, NIEODPŁATNEJ POMOCY:				
	TAK	Nie - nie było możliwości	Nie - nie było potrzeby	(w %)
finansowej	34	20	46	
w opiece nad dziećmi	31	11	58	
w robieniu zakupów, załatwianiu codziennych spraw	28	11	61	
w remoncie, budowie, np. domu, garażu itp.	26	12	62	
w żniwach, pracy w polu, w gospodarstwie rolnym	21	12	67	
w pielęgnowaniu osób chorych, starych, niepełnosprawnych	17	14	69	
w inny sposób, np. dary rzeczowe, transport, podwiezienie do pracy, pomoc na działce, naprawa urządzeń	5	12	83	

Mniejszy wymiar miała pomoc dla osób spoza rodziny, tym bardziej że odsetek ankietowanych, którzy udzielili wsparcia przyjaciołom, znajomym lub ludziom obcym, jest mniej więcej taki sam jak twierdzących, że nie mieli możliwości, by pomóc im w potrzebie. Szczególnie widoczne jest to w odniesieniu do pielęgnowania osób starych, chorych czy niepełnosprawnych - więcej ankietowanych nie było w stanie pomóc w tej sprawie aniżeli udzieliło wsparcia.

JAK INNI NAM POMAGAJĄ?

Polacy częściej uzyskują wsparcie od rodziny i krewnych aniżeli od osób spoza tego kręgu. W ciągu ostatniego roku rodziny udzieliły finansowej pomocy jednej piątej badanych, co jedenasty respondent nie otrzymał jednak tego typu wsparcia, mimo że prosił o nie. Rzadziej korzystali badani z pomocy rodziny w opiece nad dziećmi, załatwianiu rozmaitych spraw i w pracy w gospodarstwie rolnym oraz przy remoncie lub budowie. Sporadycznie rodzina wspomagała ich w pielęgnowaniu osób chorych, starych, niepełnosprawnych - trzeba podkreślić, że w tej dziedzinie więcej osób pozostało bez pomocy niż ją otrzymało.

RYS. 6. CZY W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY PAN(I) LUB KTOŚ Z PANA(I) GOSPODARSTWA DOMOWEGO OTRZYMAŁ(A) OD SWOJEJ RODZINY, KREWNYCH BEZINTERESOWNĄ, NIEODPŁATNĄ POMOC:

	TAK	Nie - chociaż prosił(a)m o pomoc	Nie - nie było potrzeby	(w %)
finansową	19	9	72	
w opiece nad dziećmi	14	6	80	
w remoncie, budowie, np. domu, garażu itp.	10	7	83	
w żniwach, pracy w polu, w gospodarstwie rolnym	10	6	84	
w robieniu zakupów, załatwianiu codziennych spraw	10	6	84	
w pielęgnowaniu osób chorych, starych, niepełnosprawnych	4	7	89	
w inny sposób, np. wsparcie psychiczne, pomoc żywnościowa	2	7	91	

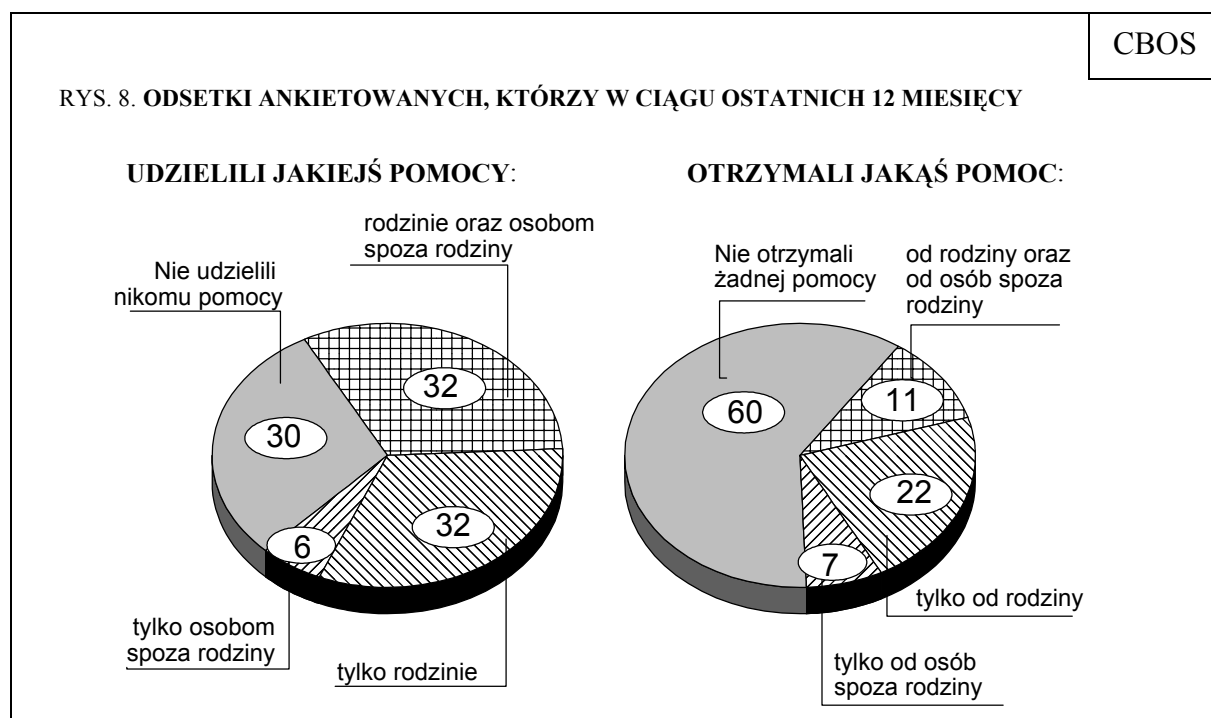
Od 2% do 6% ankietowanych - w zależności od dziedziny - deklaruje uzyskanie pomocy od przyjaciół, znajomych lub obcych. Mniej więcej takie same liczebnie grupy zwracały się o pomoc do osób spoza rodziny, jednak jej nie otrzymały.

RYS. 7. CZY W CIĄGU OSTATNICH 12 MIESIĘCY PAN(I) LUB KTOŚ Z PANA(I) GOSPODARSTWA DOMOWEGO OTRZYMAŁ(A) OD OSÓB SPOZA RODZINY - PRZYJACIÓŁ, ZNAJOMYCH, SĄSIADÓW, OSÓB OBCYCH - BEZINTERESOWNĄ, NIEODPŁATNĄ POMOC:

	TAK	Nie - chociaż prosił(a)m o pomoc	Nie - nie było potrzeby	(w %)
finansową	6	7	87	
w żniwach, pracy w polu, w gospodarstwie rolnym	6	4	90	
w remoncie, budowie, np. domu, garażu itp.	5	5	90	
w robieniu zakupów, załatwianiu codziennych spraw	4	5	91	
w opiece nad dziećmi	4	4	92	
w pielęgnowaniu osób chorych, starych, niepełnosprawnych	2	4	94	
w inny sposób, np. transport, podwie- zienie do pracy, naprawa urządzeń	1	5	94	

SIEĆ WZAJEMNEJ POMOCY

W celu uzyskania bardziej syntetycznego obrazu sieci wzajemnej pomocy utworzyliśmy z opisanych wcześniej odpowiedzi dwie nowe zmienne. Pierwsza ilustruje, czy i komu ankietowani udzielili jakiegokolwiek pomocy w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy, druga natomiast - czy i od kogo otrzymali jakieś wsparcie.

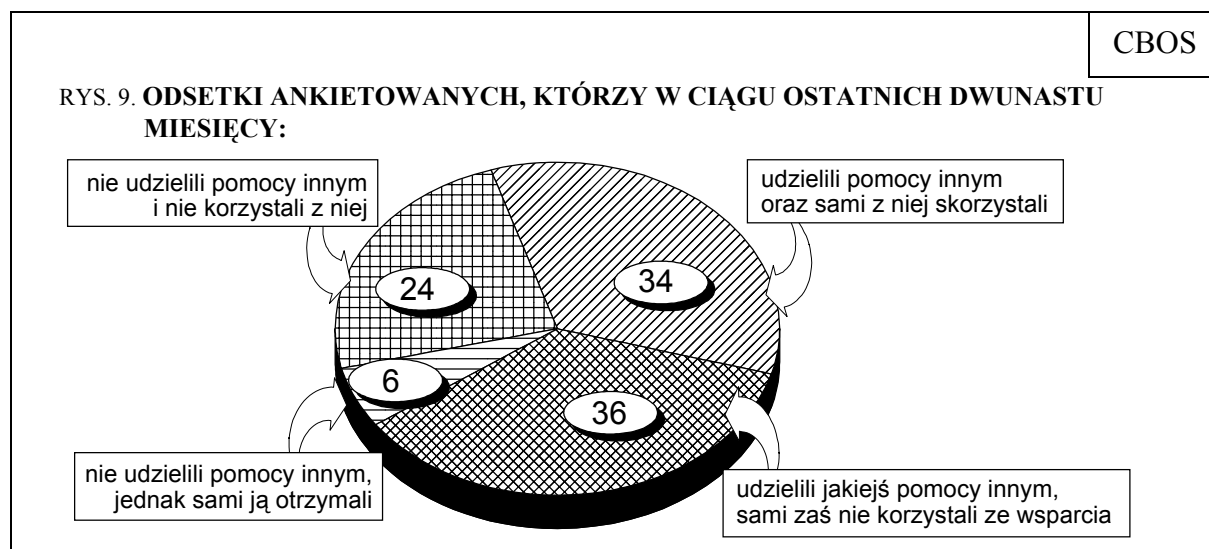

W ostatnim roku większość Polaków (70%) udzieliła jakiegokolwiek pomocy innym. Prawie dwie trzecie (64%) pomogło członkom bliższej lub dalszej rodziny. Znacznie mniej, bo niespełna dwie piąte (38%), wsparło natomiast kogoś spoza rodziny - z grona przyjaciół, kolegów, znajomych, sąsiadów lub ludzi obcych. Warto podkreślić, że niemal co trzeci badany udzielił pomocy zarówno komuś z rodziny, jak i spoza niej (32%) i prawie tyle samo osób nie pomogło w tym czasie nikomu.

Jednocześnie większość Polaków (60%) nie korzystała z czyjejś pomocy. Do otrzymania jakiegokolwiek wsparcia przyznaje się dwie piąte badanych: co trzeci - od rodziny (33%), prawie co piąty natomiast od kogoś spoza jej kręgu (18%). Z obu źródeł skorzystała jedna dziewiąta ankietowanych (11%).

Polacy znacznie częściej przyznają się więc do wspomagania innych niż do korzystania z pomocy. Nasuwa się kilka wyjaśnień tej prawidłowości⁵. Pomoc polegająca na opiece nad dziećmi czy chorymi, robieniu zakupów lub załatwianiu codziennych spraw zapewne bardziej utrwała się w pamięci tych, którzy poświęcają swój wolny czas lub własne umiejętności, niż osób korzystających z tego wsparcia. Ponadto w przypadku dzieci korzystanie z różnych form pomocy rodziców może wydawać się tak naturalne, że nie pozostawia większego śladu w pamięci wspomaganego. Przede wszystkim jednak ludzie na ogół niechętnie przyznają się do tego, że sami nie dają sobie rady i muszą liczyć na pomoc innych, chętniej więc przedstawiają się w roli osoby dającej niż biorącej. Nie jest też wykluczone, iż osoby potrzebujące pomocy uzyskują ją z wielu źródeł, w związku z czym tworzą mniej liczną grupę niż ci, którzy pomocy udzielają.

Z deklaracji badanych wynika, że w naszym społeczeństwie zdecydowanie przeważają osoby udzielające pomocy innym (70%) nad tymi, które z niej korzystają (40%). Ci pierwsi dzielą się na dwie równoliczne grupy - tych, którzy w ciągu ostatniego roku pomagali innym, lecz sami nie korzystali z żadnego wsparcia (36%), oraz tych, którzy w tym czasie nieśli innym pomoc niejako z wzajemnością, to znaczy sami również otrzymali jakieś wsparcie (34%).

⁵ Została ona opisana również w komunikacie CBOS „Pomoc wzajemna”, lipiec '95.

Kolejna pod względem liczebności grupa to ludzie, którzy ani nie pomagali, ani też nie korzystali z pomocy - obejmuje ona niemal co czwartego Polaka (24%). Zdecydowanie najmniej liczna jest grupa tych, którzy otrzymali jakąś pomoc od innych ludzi, sami jednak z różnych względów nie pomagali nikomu (6%).

W ostatnim roku większość badanych - niezależnie od swojej kondycji społecznej i ekonomicznej - udzieliła konkretnej pomocy rodzinie i krewnym. Trzeba jednak przyznać, że zachowania w tej dziedzinie wyraźnie modyfikuje położenie ankietowanych mierzone poziomem wykształcenia i dochodów - im jest ono lepsze, tym większy odsetek wspomagał potrzebujących członków rodziny. Wraz z wykształceniem rośnie też grupa tych, którzy pomagali przyjaciom, znajomym lub ludziom obcym.

Tabela 4

Położenie społeczno-ekonomiczne	Ankietowani, którzy pomogli:		Ankietowani, którzy nie mogli pomóc:	
	rodzinie lub krewnym	osobom spoza rodziny	rodzinie lub krewnym	osobom spoza rodziny
	w procentach			
Ogółem	64	38	30	24
Wykształcenie				
Podstawowe	55	31	40	35
Zasadnicze zawodowe	64	39	32	26
Średnie	68	41	23	17
Wyższe	75	46	21	12
Dochody na jedną osobę w rodzinie				
Do 275 zł	60	41	45	39
276 - 399	62	33	34	29
400 - 549	62	32	27	20
550 - 799	66	42	26	24
Powyżej 799 zł	77	41	26	12
Ocena własnych warunków materialnych				
Złe	61	36	40	36
Średnie	60	34	25	22
Dobre	76	49	24	12

Trudne położenie życiowe ankietowanych (tzn. bezrobocie, gorsza kondycja społeczna i ekonomiczna, zły stan zdrowia, zaawansowany wiek, a także życie na wsi) wyraźnie utrudnia im niesienie pomocy ludziom. Okazuje się, że osoby te nie tylko rzadziej pomagały, ale też częściej odpowiadają, że z różnych względów nie miały takiej możliwości. W sytuacji takiej znaleźli się przede wszystkim bezrobotni, wśród których mniej więcej dwie piąte przyznaje, że nie mogli pomóc rodzinie (44%) lub komuś spoza jej kręgu (39%). O niemożności przyjscia z pomocą częściej niż inni mówili ludzie najgorzej sytuowani (odpowiednio: 45% i 39%), z wykształceniem podstawowym (40% i 35%), żyjący w złych warunkach materialnych (40% i 36%). W większym niż przeciętny wymiarze sygnalizują ją nie tylko rolnicy (38% i 36%), ale ogół mieszkańców wsi (38% i 32%), a także - co zrozumiałe - osoby znajdujące się w złym stanie zdrowia (reńciści - 39% i 34%) i najstarsze, w wieku powyżej 65 lat (40% i 36%)⁶.

Nasuwa się pytanie, czy właśnie przedstawiciele tych najbardziej upośledzonych społecznie grup sami - w większym wymiarze niż inni - korzystali z jakiejś pomocy w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy? Okazuje się, że w zasadzie szczególną pomocą objęci byli głównie bezrobotni, źle sytuowani i niemający własnego źródła utrzymania (gospodynie domowe). Dwie piąte bezrobotnych (39%) korzystało ze wsparcia rodziny lub krewnych, a jedna czwarta (25%) spoza jej kręgu. Pomoc ta nie była jednak wystarczająca, gdyż znaczna grupa bezrobotnych przyznaje, że chociaż prosili o pomoc, nie otrzymali jej od rodziny (24%) oraz od przyjaciół, znajomych lub obcych (19%). Pozostali przedstawiciele grup znajdujących się w trudnym położeniu życiowym (osoby najstarsze, w złym stanie zdrowia, żyjące na wsi) nie sygnalizują takich problemów, nic nie wskazuje również na to, by byli bardziej niż inni objęci pomocą ludzi⁷.

Za specyfikę polskich warunków można uznać fakt, że wsparcie od rodziny lub krewnych zdecydowanie najczęściej uzyskują ankietowani w wieku od 25 do 34 lat (53%) oraz od 35 do 44 lat (44%), a więc będący na etapie zakładania rodziny i wychowywania

⁶ Patrz tabela aneksowa 4.

⁷ Patrz tabela aneksowa 5.

małych dzieci. Warto ponadto zauważyć, że wśród osób wchodzących w życie rodzinne (w wieku od 25 do 34 lat) co piąta sygnalizuje także niezaspokojenie swoich potrzeb - bezskutecznie prosiły bowiem o pomoc rodzinę. Druga najczęściej wspomagana grupa to uczniowie i studenci, spośród których ponad dwie piąte (45%) uzyskuje pomoc od rodziny, a prawie jedna trzecia (31%) od kogoś spoza jej kręgu, co jest zrozumiałe w przypadku sytuacji życiowej uczącej się młodzieży. Ciekawe, że pomocą rodziny częściej niż inni objęci też byli ankietowani legitymujący się wyższym wykształceniem (42%) oraz mieszkańcy największych miast (44%), a więc przedstawiciele grup najbardziej zaangażowanych w niesienie pomocy rodzinie, krewnym i innym osobom spoza tego kręgu.

Z przedstawionej analizy wynika, że większości Polaków nie grozi samotność w tłumie - mają grono przyjaciół, kogoś, kto zapewnia wsparcie psychiczne, a także konkretną pomoc w trudnej sytuacji życiowej. Świadczy o tym również zakres wzajemnej pomocy, jakiej doświadczyli ankietowani w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy. Mimo to prawie dwie trzecie badanych ma poczucie, że po przełomowym roku '89 pogorszyły się ich relacje z innymi ludźmi. Za podstawowy przejaw tego zjawiska uznają brak czasu na kontakty zarówno z rodziną, jak przyjaciółmi, kolegami czy sąsiadami i w związku z tym osłabienie wszelkich więzi. Wiąże się to z większym niż dawniej zaabsorbowaniem życiem zawodowym, zapracowaniem, lękiem przed utratą pracy, a także z silniejszym niż kiedyś nastawieniem na zarabianie pieniędzy. Badani dobitnie podkreślają także, że w ostatniej dekadzie następują niekorzystne zmiany w postawach i osobowości Polaków - wyraźnie pogarsza się nasz stosunek do drugiego człowieka. Okazuje się także, że spora grupa

ankietowanych nie ma w swoim środowisku oparcia społecznego. Prawie co szósty badany twierdzi, że nie ma nikogo, kto zapewniłby mu w razie potrzeby wsparcie psychiczne - porozmawiał o jego kłopotach, udzielił rady, a co siódmy przyznaje się do tego, że w trudnej sytuacji życiowej nie ma na kogo liczyć, zawsze jest sam ze wszystkimi swoimi problemami. Z poczuciem braku oparcia społecznego lub niepewności w tym względzie żyje obecnie ponad jedna piąta Polaków. Ponieważ są to w głównej mierze przedstawiciele środowisk najsłabszych społecznie i ekonomicznie, świadczy to o społecznej marginalizacji tych grup.

Opracowała
Bogna WCIÓRKA

Tabela 4. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy Pan(i) lub ktoś z Pana(i) gospodarstwa domowego **udzielał(a)** swojej rodzinie, krewnym/osobom spoza rodziny bezinteresownej, nieodpłatnej pomocy?

(%)

Cechy społeczno-demograficzne	Ankietowani, którzy pomogli:		Ankietowani, którzy nie mogli pomóc:	
	rodzinie lub krewnym	osobom spoza rodziny	rodzinie lub krewnym	osobom spoza rodziny
Ogółem	64	38	30	24
Płeć				
Mężczyźni	64	36	31	27
Kobiety	64	40	28	22
Wiek				
18-24 lat	71	45	16	24
25- 34	67	43	29	18
35-44	63	42	31	21
45-54	67	37	32	22
55-64	61	39	28	24
65 i więcej	55	25	40	36
Miejsce zamieszkania				
Wieś	66	40	38	32
Miasto do 20 tys.	57	34	23	17
20 – 100 tys.	64	33	27	20
101 – 500 tys.	60	37	29	26
501 tys. i więcej mieszkańców	73	47	19	12
Wykształcenie				
Podstawowe	55	31	40	35
Zasadnicze zawodowe	64	39	32	26
Średnie	68	41	23	17
Wyższe	75	46	21	12
Grupa społeczno- zawodowa (pracujący)				
Kadra kierownicza i inteligencja	72	47	29	13
Pracownicy umysłowi niższego szczebla	72	47	16	11
Pracownicy fizyczno-umysłowi	69	39	21	18
Robotnicy wykwalifikowani	72	31	25	16
Robotnicy niewykwalifikowani	44	41	32	26
Rolnicy	64	47	38	36
Bierni zawodowo				
Renciści	52	26	39	34
Emeryci	61	32	33	29
Uczniowie i studenci	66	41	14	13
Bezrobotni	58	37	44	39
Gospodynie domowe i inni	72	51	27	25
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	60	41	45	39
276 – 399	62	33	34	29
400 – 549	62	32	27	20
550 – 799	66	42	26	24
Powyżej 799	77	41	26	12
Ocena własnych warunków materialnych				
Złe	61	36	40	36
Średnie	60	34	25	22
Dobre	76	49	24	12

Tabela 5. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy Pan(i) lub ktoś z Pana(i) gospodarstwa domowego **otrzymał(a)** od swojej rodziny, krewnych/od osób spoza rodziny bezinteresowną, nieodpłatną pomoc?

(%)

Cechy społeczno-demograficzne	Ankietowani, którzy otrzymali pomoc od:		Ankietowani, którzy – mimo że prosili - nie otrzymali pomocy od:	
	rodziny lub krewnych	osób spoza rodziny	rodziny lub krewnych	osób spoza rodziny
Ogółem	33	18	14	8
Płeć				
Mężczyźni	31	15	12	9
Kobiety	35	21	15	6
Wiek				
18-24 lat	36	25	12	5
25- 34	53	17	20	9
35-44	44	22	14	7
45-54	21	16	14	9
55-64	24	14	11	5
65 i więcej	18	13	11	9
Miejsce zamieszkania				
Wieś	30	22	14	8
Miasto do 20 tys.	31	16	11	6
20 – 100 tys.	33	12	13	7
101 – 500 tys.	34	15	17	7
501 tys. i więcej mieszkańców	44	21	15	10
Wykształcenie				
Podstawowe	26	20	14	10
Zasadnicze zawodowe	35	14	13	7
Średnie	34	20	14	7
Wyższe	42	17	17	7
Grupa społeczno- zawodowa (pracujący)				
Kadra kierownicza i inteligencja	39	17	17	5
Pracownicy umysłowi niższego szczebla	33	20	13	4
Pracownicy fizyczno-umysłowi	37	19	15	7
Robotnicy wykwalifikowani	41	10	16	6
Robotnicy niewykwalifikowani	36	16	17	14
Rolnicy	29	19	11	5
Bierni zawodowo				
Renciści	26	18	12	11
Emeryci	21	13	9	4
Uczniowie i studenci	45	31	7	4
Bezrobotni	39	25	24	19
Gospodynie domowe i inni	47	27	22	10
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	38	26	16	9
276 – 399	41	20	14	7
400 – 549	33	17	13	9
550 – 799	28	15	11	6
Powyżej 799	29	10	14	7
Ocena własnych warunków materialnych				
Złe	37	21	18	10
Średnie	29	18	12	6
Dobre	37	15	13	7

A N E K S

Tabela 1. Wiele się ostatnio mówi o tym, że po roku 1989 ludzie w Polsce mają dla siebie mniej czasu, stali się bardziej interesowni, skupieni na własnych sprawach itp. Czy Pan(i) osobiście odczuł(a) tego typu zmiany czy też nie?

	(%)		
	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	63	37	1030
Płeć			
Mężczyźni	65	35	489
Kobiety	60	40	541
Wiek			
18-24 lat	57	43	147
25-34	67	33	182
35-44	71	29	198
45-54	68	32	218
55-64	62	38	117
65 lat i więcej	47	53	168
Miejsce zamieszkania			
Wieś	67	33	377
Miasto do 20 tys.	55	45	122
20 - 100 tys.	60	40	209
101 - 500 tys.	55	45	190
501 tys. i więcej mieszk.	72	28	131
Wykształcenie			
Podstawowe	55	45	262
Zasadnicze zawodowe	68	32	299
Średnie	64	36	374
Wyższe	63	37	95
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	69	31	72
Prac. umysł. niż. szczebla	68	32	92
Pracownicy fiz.- umysł.	69	31	93
Robotnicy wykwalifikowani	72	28	112
Robotnicy niewykwalifik.	72	28	46
Rolnicy	73	27	66
Pracujący na własny rach.	60	40	39
Bierni zawodowo			
Renciści	57	43	122
Emeryci	52	48	193
Uczniowie i studenci	49	51	55
Bezrobotni	66	34	79
Gospodynie domowe i inni	54	46	61
Pracuje w:			
sferze budżetowej	67	33	97
sekt. państw., publicznym	61	39	100
sp. właśc. pryw. i państwa	71	29	101
sekt. pryw. poza rolnictw.	73	27	178
prywatnym gosp. rolnym	70	30	79
Dochody na jedną osobę			
Do 275 zł	68	32	154
276 - 399	66	34	127
400 - 549	63	37	214
550 - 799	57	43	154
Powyżej 799 zł	64	36	137
Ocena własnych war. mater.			
Złe	68	32	333
Średnie	61	39	446
Dobre	59	41	251
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	55	45	67
Raz w tygodniu	63	37	534
1-2 razy w miesiącu	64	36	171
Kilka razy w roku	67	33	169
W ogóle nie uczestniczy	55	45	85
Poglądy polityczne			
Lewica	65	35	302
Centrum	65	35	280
Prawica	64	36	207
Trudno powiedzieć	55	45	240

Tabela 2. Każdy człowiek ma czasem problemy osobiste. Każdy też potrzebuje czasem zwierzyć się, poprosić o radę. Czy jest taka osoba, z którą może Pan(i) porozmawiać o wszystkich swoich kłopotach, problemach?

	(%)		
	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	84	16	1030
Płeć			
Mężczyźni	80	20	489
Kobiety	87	13	541
Wiek			
18-24 lat	83	17	147
25-34	90	10	182
35-44	87	13	198
45-54	79	21	218
55-64	85	15	117
65 lat i więcej	77	23	168
Miejsce zamieszkania			
Wieś	80	20	377
Miasto do 20 tys.	83	17	122
20 - 100 tys.	86	14	209
101 - 500 tys.	88	12	190
501 tys.i więcej mieszk.	85	15	131
Wykształcenie			
Podstawowe	78	22	262
Zasadnicze zawodowe	88	12	299
Średnie	82	18	374
Wyższe	89	11	95
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	86	14	72
Prac.umysł.niż.szczebla	87	13	92
Pracownicy fiz.- umysł.	93	7	93
Robotnicy wykwalifikowani	80	20	112
Robotnicy niewykwalifik.	90	10	46
Rolnicy	80	20	66
Pracujący na własny rach.	86	14	39
Bierni zawodowo			
Renciści	81	19	122
Emeryci	80	20	193
Uczniowie i studenci	84	16	55
Bezrobotni	79	21	79
Gospodynie domowe i inni	87	13	61
Pracuje w:			
sferze budżetowej	91	9	97
sekt. państw., publicznym	84	16	100
sp. własc. pryw. i państwa	91	9	101
sekt. pryw. poza rolnict.	83	17	178
prywatnym gosp. rolnym	82	18	79
Dochody na jedną osobę			
Do 275 zł	81	19	154
276 - 399	88	12	127
400 - 549	85	15	214
550 - 799	81	19	154
Powyżej 799 zł	84	16	137
Ocena własnych war. mater.			
Złe	80	20	333
Średnie	84	16	446
Dobre	86	14	251
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	83	17	67
Raz w tygodniu	86	14	534
1-2 razy w miesiącu	83	17	171
Kilka razy w roku	80	20	169
W ogóle nie uczestniczy	80	20	85
Poglądy polityczne			
Lewica	85	15	302
Centrum	84	16	280
Prawica	86	14	207
Trudno powiedzieć	79	21	240

Tabela 3. Każdemu zdarza się czasem znaleźć w sytuacji, kiedy nagle wszystko się wali: np. brakuje pieniędzy, źle układa się w pracy albo w domu, nie wychodzą plany, nic się nie układa. Czy jest ktoś, na kogo może Pan(i) liczyć w każdej sytuacji, kto nie odmówi Panu(i) pomocy, rady, pożyczki itp? 1 - Tak, jest taka osoba, na której pomoc w każdej sytuacji mogę liczyć; 2 - Nie, nie ma takiej osoby, z wszystkimi problemami zawsze jestem sam(a); 3 - Trudno powiedzieć, nie miałem(a)m okazji tego sprawdzić

(%)

	1	2	3	Liczba osób
Ogółem	78	14	8	1030
Płeć				
Mężczyźni	75	16	10	489
Kobiety	81	12	7	541
Wiek				
18-24 lat	82	9	8	147
25-34	86	9	4	182
35-44	78	12	9	198
45-54	76	18	6	218
55-64	71	22	7	117
65 lat i więcej	72	14	14	168
Miejsce zamieszkania				
Wieś	70	19	11	377
Miasto do 20 tys.	82	13	5	122
20 - 100 tys.	80	13	7	209
101 - 500 tys.	82	11	7	190
501 tys.i więcej mieszk.	87	7	6	131
Wykształcenie				
Podstawowe	69	20	11	262
Zasadnicze zawodowe	77	14	8	299
Średnie	82	12	6	374
Wyższe	89	4	7	95
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	92	5	3	72
Prac.umysł.niż.szczebła	83	10	7	92
Pracownicy fiz.- umysł.	84	14	2	93
Robotnicy wykwalifikowani	73	14	12	112
Robotnicy niewykwalifik.	76	15	10	46
Rolnicy	66	22	12	66
Pracujący na własny rach.	88	7	4	39
Bierni zawodowo				
Renciści	69	18	13	122
Emeryci	76	14	9	193
Uczniowie i studenci	93	3	4	55
Bezrobotni	73	20	7	79
Gospodynie domowe i inni	76	15	10	61
Pracuje w:				
sferze budżetowej	89	9	2	97
sekt. państw., publicznym	79	13	9	100
sp. wiaśc. pryw. i państwa	81	11	8	101
sekt. pryw. poza rolnict.	84	11	5	178
prywatnym gosp. rolnym	61	24	15	79
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	69	24	7	154
276 - 399	81	14	5	127
400 - 549	79	16	5	214
550 - 799	79	11	10	154
Powyżej 799 zł	85	11	4	137
Ocena własnych war. mater.				
Źłe	70	22	8	333
Średnie	78	12	10	446
Dobre	87	7	6	251
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	78	18	4	67
Raz w tygodniu	79	13	8	534
1-2 razy w miesiącu	72	14	14	171
Kilka razy w roku	80	15	5	169
W ogóle nie uczestniczy	76	13	11	85
Poglądy polityczne				
Lewica	79	14	6	302
Centrum	83	13	5	280
Prawica	77	11	13	207
Trudno powiedzieć	71	18	11	240